

Č 132342
Č 132342

Tone Peršak

Duša za Evropo

V petek, 26., in soboto, 27. novembra, so v velikem atriju berlinske centrale ene največjih evropskih bank (*Dresdner Bank*) pripravili konferenco, ki utegne priti v zgodovino kot ena pomembnejših točk preobrata ali vsaj zagona v procesu združevanja Evrope. Med precej velikimi drevesi, ki rastejo v tem bankirskem rajju v neposredni sosesčini Brandenburških vrat in, kot je bilo posebej poudarjeno, zelo blizu črti, po kateri je še nedavno v obliki zelo neestetskega zidu potekala "večna" meja med vzhodom in zahodom, so organizirali "berlinsko konferenco za evropsko kulturno politiko" s poetičnim naslovom *Duša za Evropo* (*A Soul for Europe, Une âme pour L'Europe, Europa eine Seele geben*). Temeljno vprašanje, na katerega so udeleženci konference skušali odgovoriti, pa bi bilo mogoče povzeti kot: kakšen in kolikšen pomen ima kultura za prihodnost združujoče se Evrope oziroma EU ter kakšni naj bi bili "evropska kultura" in "evropska kulturna politika"?

Doslej je veljalo, da kultura ali, še natančneje, kulturna politika tako rekoč v celoti ostaja v pristojnosti nacionalnih držav, članic EU, in da se EU načeloma ne vmešava v urejanje razmer in razmerij na tem področju. Organi EU so glede kulture sprejemali zlasti deklarativne odločitve in priporočila. Še največ pozornosti so namenjali ožjemu področju kulturne dediščine in vprašanjem, ki so neposredno ali vsaj posredno povezana s človekovimi pravicami (avtorsko pravo, enakopravnost jezikov in pravica do izražanja v lastnem jeziku), s svobodo izražanja oziroma preprečevanjem cenzure ipd. Onkraj teh splošnih vprašanj je ostala kultura v ožjem pomenu besede kot, kar sem tudi sam rad poudarjal, zadnje področje suverenosti nacionalne države.

V zadnjem času pa so se tudi v organih EU začeli spraševati o razlogih za zelo opazen prepad med EU, njenimi organi (parlament, Evropski svet in Evropska komisija) ter posameznimi politikami oziroma funkcionarji EU na eni strani in prebivalci držav članic EU ali, kot je v zadnjem času vse večkrat slišati, državljani EU na drugi strani

(nizka udeležba na volitvah, nepoznavanje dela organov in odločitev organov EU, mlačnost ali celo nezanimanje ob zelo pomembnih razpravah o prihodnosti EU, npr. o t. i. ustavni pogodbi ipd.). Iznašli so celo posebno in po vsebini paradoksalno ime za to držo oziroma stanje: demokratični deficit. To je pri najbolj vnetih zagovornikih evropskega povezovanja in preraščanja EU v vse bolj državno tvorbo, v neke vrste federacijo držav članic ali "naddržavo", spodbudilo razmišljanje o tem, kako pridobiti "državljane EU", da bodo, bolj kot doslej, pridobivali ali začenjali čutiti t. i. "evropsko identiteto" ali, bolje rečeno, pripadnost Evropi. Odkriti je bilo treba nekakšno vezivo, kohezivno silo ali energijo, ki bi delovala sredotežno in iz katere naj bi vzniknila "duša za Evropo", nekakšno aktivno občutje enosti in istosti oziroma istovetnosti. Seveda pri tem ni bilo težko odkriti, da takšna "duša" na ravni nacionalne države nastaja zlasti iz nacionalne kulture oziroma, recimo tako za prvo in splošno rabo, iz vzajemnega delovanja jezika, ki ga skupnost govori, iz skupnega spomina skupnosti (nacionalna zgodovina) in iz nacionalne kulture kot glavnega načina izražanja (tudi skupnih občutij, skupnih vzorcev mišljenja in značilno skupnih načinov ter nazorov, kar zadeva zaznavanje in spoznavanje stvarnosti. In menda je J. Delorsu, ki je iznašel to geslo, prvemu postalo jasno, da Evropa potrebuje lastno dušo in da je ta duša lahko samo stvaritev skupne kulture ali kar ta skupna ("evropska") kultura sama.

Na začetku omenjena "berlinska konferenca" je bila potemtakem zamišljena kot prelomni dogodek, in predvsem tako so jo dojeli tudi številni zelo pomembni politiki in aktivisti s področja kulture. Tem bolj nenavadno se zdi, da slovenska javna občila, kolikor je meni znano, dogodka pravzaprav niso zaznala, čeprav so na začetku konference ob neposrednem prenosu nemškega državnega televizijskega programa z zelo odločnimi ter prav nič pozdravno dolgimi in temeljitimi govori nastopili: ministrica ZRN za kulturo C. Weiss, nekdanji predsednik ZRN R. von Weizsäcker, nekdanji nemški zunanji minister H. D. Genscher, kancler ZRN G. Schröder, zunanji minister ZRN J. Fischer, predsednik Evropske komisije Barroso; samo zaradi obveznosti v zvezi z urejanjem povolilnih zapletov v Ukrajini pa je odpadel načrtovani nastop J. Solane. Že ta nabor uvodničarjev, ki so poleg strokovnjakov, kot so K. D. Lehmann, predsednik študijske komisije konference, Andreas Schülter, generalni sekretar Goethejevega instituta, lingvist H. M. Gauger, prof. Andrei Plesu, slikar Luc Tuymans, Gottfried Wagner, generalni sekretar Evropske kulturne fundacije iz Amsterdama in številni drugi, zelo zavzeto razpravljali o skupnih evropskih kulturnih koreninah, o ključnih posebnostih Evrope glede na Ameriko ali Azijo na civilizacijski ravni, o nujnosti in hkrati o

nevarnostih določil nacionalne in evropske identitete in navsezadnje tudi o tem, kakšna naj bi pravzaprav skupna evropska kultura bila, priča o daljnosežnosti razprave in njenih ciljev. Sodelovali so tudi skoraj vsi ministri držav članic EU za kulturo in številni drugi ustvarjalci Evrope, npr. Slovencem zelo znani Erhard Busek, predstavniki številnih evropskih raziskovalnih institutov, ustanov in organizacij, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami ipd. In čeprav je del naboja celotne njegove razprave mogoče pripisati vzdušju, ki je vplivalo nanj ob morda prvem pomembnejšem javnem nastopu po izvolitvi Evropske komisije v Evropskem parlamentu, je vendarle neizpodbitno, da je predsednik komisije Barroso v vnaprej pripravljenem govoru nedvoumno izpovedal, da je po njegovem mnenju prihodnost EU bolj odvisna od kulture kot od gospodarstva. Seveda pri tem ni mislil le na kulturo v ožjem pomenu besede, temveč tudi na nujnost vzpostavitve t. i. "evropske javnosti" oziroma "evropske agore" in vzpostavitve zavesti o skupnih oziroma istih koreninah evropske kulture in civilizacije (Jeruzalem, Atene, Rim) ter na skupnost idej in vrednot. A ne le Barroso, tudi Schröder je menil, da je potrebno jasno povedati, na katerem izročilu temelji evropsko združevanje. Po njegovem mnenju sta to, ob antiki, predvsem reformacija in razsvetljenstvo, kajti samo iz teh temeljev je mogoče ob nedvomnih razlikah pričakovati potrebno strpnost in zahtevati dosledno spoštovanje načela subsidiarnosti kot enega, po njegovem mnenju, ključnih načel, na katerih temelji EU. Hkrati je ravno tako samo na tej podlagi mogoče graditi družbo simbioze individualizma in solidarnosti za razliko od družbe čistega individualizma na eni ali kolektivizma na drugi strani.

Seveda je bilo v nadaljevanju izrečenih tudi veliko zanimivih izjav in definicij v zvezi s kulturo in jezikom nasploh oziroma o vprašanju kulture v EU. Posamezni razpravljalci so poudarjali vlogo različnih skladov in ustanov (fondacij), katerih najpomembnejša naloga naj bi za razliko od proračunskih sredstev po posameznih državah bila ravno v spodbujanju nastajanja čezmejnih projektov oziroma sodelovanja umetnikov iz različnih držav, v spodbujanju prevajanja, gostovanja, festivalov, mednarodnih revij za kulturna vprašanja ipd. Poudarjena je bila zahteva po ustanavljanju nadnacionalnih kulturnih ustanov (gledališč, založb ...). Volker Hassemer, urbanist in član študijske komisije berlinske konference, je, denimo, predlagal ustanavljanje evropskih visokih šol (akademij) za umetnost in religiozne študije ipd. A ne glede na to je seveda mogoče ugotoviti, da je bilo praktičnih nasvetov in predlogov manj kot načelnih izjav in zagotovil in da je bilo slišati tudi pomisleke o konceptih skupne evropske kulture; morda sežete v vprašanju, ki ga je postavil Josef Leinen, član evropskega parlamenta, češ, koga bi pravzaprav predstavljal

morebitni kulturni ataše v predstavništvu EU v prestolnici katere koli države zunaj EU. Če je bilo po eni strani slišati opozorila, da so načrtovalci strategij EU doslej zanemarjali kulturo (tudi očitek nekdanje ministrice v Vladi RS za kulturo Andreje Rihter t. i. Lizbonski strategiji), so po drugi strani nekateri strokovnjaki (Romun Plesu) sodili, da bi bilo morda bolje, če EU tudi v prihodnje ne bi preveč pozornosti namenjala kulturi. Svoje mnenje so utemeljevali z oceno, da tovrstni procesi med drugim povzročajo koncentracijo kulturnih dogodkov in selitev ustvarjalcev v nekaj evropskih središč, medtem ko nekoč kulturno zelo ustvarjalna središča propadajo in se spreminjajo v gluho provinco. V tistih nekaj središčih pa nastopajo vedno isti dirigenti, solisti, slikarji in tudi pesniki ali pisatelji, ki so si znali najti mecene in zaščitnike v politični sferi. Obsijane s slavo vele-mestnih uspehov jih potem vabijo na gostovanja v druga mesta in središča, in to seveda za veliko večje honorarje, kot bi jih lahko kdaj koli iztržili domači, nič slabši umetniki.

Bolgarska ministrica za evropske zadeve Meglena Kuneva se je zelo čustveno zavzela za vzgojo mladih "Evropejcev", ki bodo ustvarjali novo evropsko kulturo. Pogoj za to pa so po njenem mnenju korenite spremembe vzgojnih in izobraževalnih programov, morda nekakšna izobraževalna "skupna jedra", kot smo njen program lahko razumeli tisti, ki se še spominjamo strategij in taktik oblasti v nekdanji SFRJ. Delno je njene zamisli podprla tudi češka arheologinja in zgodovinarica Katarina Horničkova. Voditeljica enega od madžarskih kulturnih festivalov, Zsuzsa Breier, pa je menila, da je potrebno spodbujati predvsem kulturne izmenjave in omogočiti, da bodo velike kulture nekaterih vzhodnih držav in narodov znova deležne ustrezne pozornosti, potrebno je odstraniti mit o vsesplošno uspešnejšem zahodu, še posebej zato, ker je vse bolj jasno, da v tem delu sveta visoka oziroma resnična kultura izgublja boj z množično kulturo ter da na področju kulture na zahodu vedno bolj vladajo trgovci in potrošniški kriteriji. Potrebno se ji zdi uveljaviti srednje-evropsko razumevanje kulture ter poudarjati duhovno razsežnost oziroma pomen kulture in ustaviti vse bolj samo marketinški pristop, po katerem je slika vredna le kot kapitalaska naložba. Ravno tako Srednjeevropejec Busek je tudi poudarjal zlasti pomen medsebojnega spoznavanja in oplajanja, in ne koncept prevzemanja kriterijev in modelov organiziranosti. Še bolj izrecno se je za spoštovanje in načrtno ohranjanje različnosti, ki jo razume kot bogastvo nazorov in pogledov na svet, posebej na ravni jezikov in dialektov, zavzel nemški lingvist H. M. Gauger. Povsem razumljivo pa je, da so koncept enotnega evropskega kulturnega trga in enotne kulturne politike podpirali nekateri ustvarjalci na področjih, ki so zelo odvisna od denarja, npr.

madžarski filmski režiser I. Szabo. Slednji je tudi opozoril, da so Hollywood, ki danes ogroža vso in ne le filmsko evropsko kulturo, v bistvu ustvarili emigranti iz Evrope (številni režiserji, igralci in tudi producenti, ki so se preselili v ZDA zaradi boljših materialnih razmer za delo in za boljši zaslužek), kar je mogoče razumeti tudi kot opozorilo, da je tudi v evropski kulturi navzoča težnja po komercializaciji in ugajanju potrošniški mentaliteti. Ravno zato se je Szabo v bistvu zavzel za kulturnopolitični koncept, ki naj bi omogočil po eni strani zaježitev negativnega vpliva hollywoodskih artefaktov, ki jih lahko razumemo tudi kot del projekta globalizacije in univerzalnega potrošništva na področju kulture, in po drugi strani podporo ustvarjanju v skladu z merili, ki v Evropi še vedno veljajo.

In tako bi lahko še povzemali stališča in predloge posameznih politikov, organizatorjev kulturnega življenja, ustvarjalcev in teoretikov, *toda bistveno je, kot že rečeno, da se je znotraj EU očitno uveljavilo spoznanje in oblikovalo stališče, da mora EU začeti veliko odločnejše oblikovati enotno evropsko kulturno politiko in morda celo nekakšen skupni koncept kulture, kulturne vzgoje in zagotavljanja pogojev (še posebej podpore) za nastajanje projektov, ki bodo nekako podpirali ideje o evropski identiteti ali vsaj pripadnosti. To razmišljanje pa nam vsem postavlja vrsto vprašanj. Prvo vprašanje je povezano z doslej prevladujočim mnenjem o utemeljenosti kulture v nacionalni zavesti, nacionalnem jeziku in na konceptu nacionalne kulturne politike. Na prvi pogled se to utegne komu zdeti povsem nepomembno politično vprašanje, morda prej povezano s provincialnostjo in strahom pred odprtim prostorom kot resnično pomembno vprašanje, ki naj bi kakor koli obremenjevalo ustvarjalca. Toda po drugi strani je to vseeno povezano tudi z odločilnimi vprašanji o socialnem in psihosocialnem prostoru, iz katerega in za katerega nastaja umetniška produkcija. Eden možnih odgovorov bi seveda lahko bila tudi preorientacija predvsem na projekte sodelovanja in izmenjav, in tako tudi precejšnja podpora vsebinam, ki so povezane s skupnimi temami, oziroma zapostavljanje načrtov in produkcije (npr. romanov, dram, gledaliških predstav, filmov itd.), ki zajemajo predvsem iz izrazito lokalnega okolja in obravnavajo vsaj navidez izrazito posebne lokalne teme. Tak koncept bi lahko spodbujal zlasti značilne pojave iz elitne kulture, še posebej morda elitistično koncertno ponudbo in razstavno politiko na področju likovne umetnosti, spodbujanje tujih arhitektov, naj sodelujejo pri oblikovanju urbanega prostora v Sloveniji itd. Tradicionalisti bi vsemu temu ugovarjali, češ, da gre za podporo kulturi, ki je vse manj vraščena v lastno okolje in nekako odtujena, in ki bo zaradi tega morda tudi vse manj resnično zanimiva, saj ne bo čisto nič drugačna v Parizu ali Amsterdamu kot v Ljubljani*

ali v Mariboru. Skratka, po njihovem mnenju, bi kultura dejansko postopoma bila vedno manj izraz življenja in izraz realno obstoječih dilem in življenjskih vprašanj, iz katerih je v preteklosti nastajala umetnost. Vse bolj bi se nemara spreminjala v nekakšen dekor po eni strani in nekoliko bolj "nobel" zabavo, dostopno samo petičnežem, po drugi strani. Hkrati tudi ni mogoče mimo dejstev, da postopoma hočeš nočeš prihaja do sprememb na ravni skupne zavesti, in da se meje nacionalnega, čeprav še obstajajo in gotovo še bodo tudi v Evropi, rahljajo in postajajo vse manj omejujoče, in da se tudi umetnost na to mora odzivati in se že odziva. Umetnost oziroma, če pogledamo nekoliko širše, kultura dejansko postaja neke vrste *lingua franca*, ki omogoča medsebojno spoznavanje na neprimerno višji ravni kot samo trgovinska menjava, poslovno sodelovanje in druga področja sodelovanja. Erhard Busek in vsi drugi, ki so tudi v Berlinu poudarjali predvsem pomen izmenjave študentov in profesorjev med evropskimi univerzami, stavijo na že zdavnaj dognano spoznanje, da ravno takšne izmenjave lahko najbolj pospešijo integracijo Evrope. To se je prvič v zgodovini pokazalo že ob koncu srednjega veka oziroma v času humanizma. Seveda pa ob tem lahko le zelo previdno pomislimo, kako se bo to končalo za majhne narode in njihove jezike, kajti študentje in profesorji iz teh okolij se bodo hočeš nočeš morali sprijazniti s tem, da lahko uporabljajo samo tuje jezike. Danes namreč ni latinščine, ki jo je ob koncu srednjega veka govorila vsa kulturna Evropa.

Skratka vprašanj, s katerimi se bo ob napovedanem uveljavljanju nove in veliko bolj aktivne kulturne politike EU srečal tudi novi slovenski minister za kulturo, je zelo veliko. Za nas pa je vprašanje tudi to, kako bosta na ta vprašanja odgovarjala novi minister in nova slovenska vlada v celoti. Kajti odgovori nikakor ne bodo mogli biti preprosti in lahki.